

Kecskeméti nemes hölgy a bécsi Burgban

Erzsébet királyné és Ferenczy Ida

Erzsébet királyné és Ferenczy Ida neve, személye a magyarok számára, s különösen számunkra, kecskemétiiek számára örökre elválaszthatatlan. A magyar történelemben nem sok példa van arra, hogy egy vidéki magyar fiatal lány, egy nemes, de nem főrangú, ilyen előkelő helyet töltsön be a királyi udvarban, mint Ferenczy Ida. Arra pedig még kevesebb példa van, hogy ezen a poszton az illető hazája javára fordítsa minden befolyását, és ismeretsége, összeköttetése révén szülővárosa haladását is előmozdítsa.

Mindezekért megérdemli, hogy emlékezzünk rá!

„Édes Idám! Sokszor gondoltam rád és nagyon is hiányoz nekem a hosszú fésülködés alatt, a séták közben, és úgy ezerszer a napban...” Így írt Erzsébet császárné 1865 júliusában Ferenczy Idának, újdonsült felolvasónőjének Kecskemétre, aki alig 8 hónappal a levél keletkezése előtt került a császári udvarba, s ekkor éppen szülei látogatásán Kecskeméten tartózkodott.

Különleges oka, vagy okai lehettek annak, hogy a 28 éves császárné ilyen rövid idő alatt, ilyen bensőséges kapcsolatot alakított ki társalkodónőjével. I. Miksa bajor király lánya Ludovika és Miksa Emánuel Wittelsbach lányaként Erzsébet kötetlen szabadságban élt testvéreivel télen a müncheni palotában, nyáron a Possenhofenben lévő kastélyban. Élete azonban egy csapásra megváltozott, mikor 1854. április 24-én, 16 évesen örök hűséget fogadott Ferenc Józsefnek, Európa egyik nagyhatalmú ifjú és jóképű uralkodójának. Erzsébetet nem készítették fel a nehéz és komoly császárnői szerepre. Nem ismerte a császári udvar szigorú etikettjét, amikor pedig megismerte, nem tudta elfogadni. Az addig szinte mindenkivel nyílt, közvetlen Erzsébet rosszul érezte magát az embereket rangjuk, származásuk szerint értékeltő

A királyi pár családja és barátai körében Gödöllőn
Franz Kollarz litográfiája (Magyar Nemzeti Múzeum)

bécsi udvarban. A körülötte lévő udvari emberek, udvarhölgyek állandóan az előírásokra figyelmeztették, s ha hibázott, siettek az anyósával, Zsófia főhercegnővel tudatni. Férjével, akit szeretett, keveset lehetett együtt. Gyermekai születése után sem javult helyzete. Az 1855-ben született Zsófiát, az 1856-ban született Gizellát és az 1858-ban született Rudolf trónörökös anyósa azonnal elvette tőle, nevelésüket ő irányította.

1857-ben Erzsébet a császárral magyarországi körutat tett. Már megelőzte a híre, tudták róla, hogy együtt érez a magyarokkal és mindenütt lelkesedéssel fogadták. Körútja során május 24-én Kecskemétre is eljutott a császári pár. Vasúton érkeztek, melyet az előző évben adtak át a forgalomnak,¹ majd kocsikon hajtottak a Nagykőrösi utcán át az akkori megyeházig.² A feldíszített város és ünnepelőbe öltözött lakossága nagy lelkesedéssel fogadta a császári párt. Ferenc Józsefet és Erzsébetet a megyeháza bejáratánál 24 kislány, 24 hajadon és 24 menyecske fogadta magyaros ruhába öltözötten.

Talán Ferenczy Ida is köztük lehetett, vagy azok között az ifjú hölgyek között, akik részére a város emelvényit állított a megyeháza mellett, hogy jobban láthassák a ritka vendégeket. Itt pillanthatta meg – akár közeli, akár távolabbi szemlélőként – az akkor 18 éves Ferenczy Ida először Erzsébetet, talán innen datálható sírig tartó rajongása iránta.

Erzsébet császárné 1863-ban elhatározta, hogy komolyan kezd magyarul tanulni. A magyarok iránti érdeklődése még 10 évvel korábban kezdődött, mikor Majláth János gróf az osztrák birodalom népeinek – így Magyarország – történetére oktatta a császári menyasszonyt. Erzsébet képzeletét felgyújtotta a temperamentumos, szilaj magyarság örökös harcokkal teli története. 1853-ban még sokan emlékeztek a túlerővel bátran szembenálló, szabadságharcban legyőzött kis nemzetre Európa szerte. 1864-ben Erzsébet már jelentősen előrehaladt magyar nyelvi tanulmányaiban és olyan kísérőnőt keresett, akivel magyarul tud beszélgetni.

Választása azonban mindenkit meglepett, minden szokást felborított. A gondosan előkészített listán utolsóként állt Ferenczy Ida neve. (Máig vitatott, hogy ki írta oda Ferenczy Ida nevét Deák Ferenc e, vagy Almási grófné, a Ferenczy család barátja?) Erzsébet az utolsó helyen megnevezett hölgy arcképét kérte, s mikor meglátta annyira megtetszett nyílt, okos tekintete, hogy Ferenczy Idát magához rendelte és találkozásuk után őt vette maga mellé társalkodónéknak.

Mi volt az, ami Erzsébet császárnét ennyire a választásra bírta? Az ősi kisnemesi családban, 1839-ben Kecskeméten született Ferenczy Ida – az apja Ferenczy Gergely³ (római katolikus vallású) és az édesanya Szeless Krisztina (református) hat gyermeke közül a negyedik volt. Neveltetése nem lépte túl a korabeli magyar vidéki város lehetőségeit. (Kecskeméten volt már abban az időben főiskola, de ide lányok nem jártak.) 1852-től működött itt egy város által fenntartott nőnevelő intézet, de ide szegényebb sorsú tanulók jártak. A magánoktatáson túl saját erejéből, önképzéssel növelhette tudását a fiatal Ferenczy Ida.⁴ Már ekkor éles elméről, intelligenciáról, jellemziládságról tett tanúbizonyságot.

¹ A Cegléd-Félegyháza vasútvonalat 1853. szeptember 4-én nyitották meg számos helytartósági, katonai és vasúti előjáró közreműködésével. Kecskeméten a résztvevőket ebéd várta és a Ferenc József császári dzsidás ezred, valamint a 18. cs. kir. vadászrezd zenekara. A Félegyháza–Szeged közötti részt alig félév múltán, 1854. március 4-én helyezték üzembe. *Dr. Hortáth Ferenc: Kecskemét vasútjai (1845–1919), Kecskeméti füzetek 5. Kecskemét 1995. 79. old.*

² A szabadságharc leverése után Magyarországot és kapcsolt részeit 5 tartományra, magát a megmaradt Magyarországot 5 kerületre osztották. A kerületek megyékre, ezek járásokra tagozódtak. Pest–Pilis–Solt vármegyét két részre vágták, Pest–Pilis és Pest–Solt megyékre. Ez utóbbi székhelye volt Kecskemét 1860-ig. *Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Bp., 1978. 318–319. old.*

³ Ferenczy Gergely (Kecskemét, 1795. május 26.–1879. március 8.) Pest–Pilis–Solt vármegye esküdtje, majd hosszabb ideig járási pénztárnoka volt. Előbb Pest–Pilis–Solt, majd Csongrád vármegye táblabírája. A pesti után elsőként alakult kecskeméti kaszinó alapító tagja. 30 évig volt Kecskemét közgyűlésének tagja. *Péterné Fehér Mária–Székelyné Körösi Ilona–Szabó Tamás: Kecskeméti életrajzi lexikon. Kecskemét, 1992.*

⁴ A felolvasás művészetére Karlovszky Gusztávné Miticzky Ida frónő tanította Ferenczy Idát, aki 1862-ben került Kecskemétre, amikor férjét főügyésszé neveztek ki ide. Írásait, melyek a Hölgylufutárban, a Fővárosi Lapokban és a Képes Családi Lapokban jelentek meg, ifjú barátnőjének olvasta fel. Kecskeméti életrajzi lexikon.

Az egyszerűsége – hogy nem tudott felmutatni arisztokrata ősokeket –, nyíltsága és talán a fiatalisága szólhatott emellett, hogy Erzsébet őt választotta. Ida csupán két évvel fiatalabb a császárnénál, kortársa volt, nem úgy mint a Zsófia parancsát leső főudvarmesternők és udvarhölgyek. Erzsébet egyedül érezte magát a bécsi udvarban. Ida a magányban társa lett és a hozzá írt levelek tanúsága szerint ennél sokkal több. Idát Erzsébet úgyszólván azonnal megszerette, ebben a kezdeti időben a nap nagy részét vele töltötte. Magyar nyelvtudása nagymértékben fejlődött. Valóságos „titkos nyelvtű” vált közöttük a magyar. Erzsébet egy alkalommal írt nyilatkozott róla: „*Ida nekem nem felolvasónőm, Ida nekem barátnőm!*”.

Erzsébet kezdettől fogva vonzódott a magyarokhoz. Idán keresztül még jobban megszerette Magyarországot, megismerte Deák Ferenc, Andrássy Gyula és a kor nagy alakjai törekvéseit.

Erzsébet és Andrássy 1866 januárjában találkoztak először Bécsben a magyar országgyűlési küldöttség fogadásakor. Andrássy meghívta a császárnét Magyarországra. A látogatásra nem sokkal később sor került. Őt hétig tartózkodott Erzsébet Magyarországon. A bécsi körök rosszallták a császárné magatartását, a magyarok körében azonban óriási sikere volt. Bécsbe visszatérve Erzsébet gyakran váltott levelet, híreket Andrássyval Ferenczy Idán keresztül. Deák Ferenc is igénybe vette Ferenczy Idának Erzsébetre gyakorolt hatását. Ferenczy Ida nagy szerepet játszott abban, hogy Erzsébet Jókaival és Eötvös Józseffel is közvetlen levelezést folytatott.

Állandóan táplálta a királynében a magyar nemzet iránti szeretetét. Nem volt politikus alkat, csupán a kor szellemének, a nemesi körök szokásainak megfelelő lelkes honleány, aki élni tudott szerencsés helyzetével, hogy megteremtse és a királyné haláláig ápolja Erzsébet és a kiegyezést szorgalmazó magyar politikusok közötti kapcsolatot.

A magyarokkal való kiegyezés érdekében Erzsébet latba vetette minden diplomáciai és női eszközét Ferenc Józsefnél. Életében ez volt az egyetlen, amikor politikai kérdésben kinyilvánította akaratát. Lépésének nem csak érzelmi indítékai voltak. A poroszokkal szembeni katasztrofális vereség után 1866-ban nem látott más megoldást a birodalom egybetartására. Meg akarta őrizni a birodalmat fia számára is. Ferenc József is tudta ezt – és ezért engedett. Ebben a dologban nem a magyargyűlölő anyjának, hanem Erzsébetnek adott igazat. A kiegyezés és 1867. június 8-án a Mátyás-templomban fényes külsőségek között lezajlott koronázás után a magyarok még inkább szerették és tisztelték királynőjüket.

Erzsébet egy 1869. július 19-én Garatshausenből Ferenczy Idának írt levelében az érzés kölcsönösségéről így írt: „*Kedves Idám! ...Egy ma vett levél által a barátunk (gr. Andrássy Gyula) tudomra adta, hogy e hó 26 és 28-dik közt Münchenbe, és persze ide is kijön (Garatshausen). Ez egy ször még jobban örülök neki mint máskor, mert bévallom, hogy kellemes családi öröm danczára iszonyú magyar honvágyam van.*” A levél további része utal anyósával való viszonyára is, de arra is, hogy akkorra Erzsébet magabiztosabb lett, s az 1868-ban Budán született Mária Valéria nevelését már nem engedte át Zsófiának, a magyarok iránti szimpátiáját pedig bátrabban vállalta. „...Az este a nővérem (Mária nápolyi királyné) jó tanácsokat adott az új hölgynek az öreg főhercegnőre (Zsófia) nézve, ki holnapután jön (szemtelen jószág) magyar érzéseimet illetőleg, melyekkel ha velem ki akar jönni, soha nem szabad szembe szállnia... Azt is mondta, hogy már hallotta s az újságokban is olvasta, hogy meghasonlás van az udvarnál magyar irányom miatt...”

Ferenczy Ida szerény származása miatt nem lehetett udvarhölgy, nem kísérhette el nyilvános megjelenéseire Erzsébetet. A királyné leveleiben számolt be Idának a történekről, gondolatairól. Mindig a „*Kedves Idám!*” közvetlen, baráti megszólítást használta leveleiben. Sokszor írt arról, hogy hiányolja a távollétét.

1869. július 9-én pl. írt Garatshausenből „*Kedves Idám! ... Igen nélkülözöm a mi kedves hosszú beszélgetésünket a lila szobákban, de jól mulattunk, most más időket élünk! Te csodálkozni! De hisz, te legjobban tudod, hogy nem vagy itt. Most már senki aki engem elaltatna, s valóban nehezen is bírok este elaludni.*” Erzsébet sokszor szenvedett álmatlanságban, ilyenkor Ida az ágya szélén ült és szóval tartotta úrnőjét. Kellemes, lágy hangján elmondta gondolatait, ifjúkori emlékeit, tréfás adomákat mesélt, míg úrnője lelke meg nem nyugodt – írta Karafiáth doktor.

Ferenczy Ida az első találkozás pillanatától szerette és tisztelte Erzsébetet, „harmatos rózsájának” szólította. Ismerte úrnője minden titkát, gondozta és intézte legszemélyesebb levelezését. (1982-ben megjelent „*Kedves Idám!*” című leveleskönyvében sok Erzsébet királyné által

írt levél hiányos. Ferenczy Ida annyira vigyázott úrnője titkaira, hogy azokat a részleteket, amelyekről úgy vélte nem tartoznak az utókorra, ollóval kivágta.)

Ida nélkülözhetetlen volt Erzsébet sokféle kívánságának teljesítésében. A királynénak különleges étkezési szokásai voltak, hogy megtartsa legendás karcúságát. Gyakran csak tejjel táplálkozott. Ennek garantáltan jó minőségűnek, megbízhatónak kellett lennie, ezért a királyné Idát bízta meg egy kis majorság létesítésével és irányításával.

Erzsébet megkülönböztetett szeretettel volt Ferenczy Ida iránt. A Burgban és Gödöllőn Ida szobái a királyné lakosztályához csatlakoztak, Schönbrunnban is kiemelt helyen voltak. Az udvarhölgyek szobái viszont egy mellékszárny harmadik vagy negyedik emeletén, akik nemegyszer sóhajtoztak és panaszkodtak a napi többszöri lépcsőjárás miatt.

Hogy mennyire szívén viselte Erzsébet Ferenczy Ida érzeit, az kitűnik abból az Írországból írt leveléből, melyben Idának apja halála miatti együttérzését fejezte ki:

„Kedves Idám!” ... Szívből sajnállok, mert tudom mennyire oda leszel Atyád halála miatt. De remélem, ha elmúlt az első nagy fájdalom, be fogod látni, hogy jobb így, mint ha betegesen végig húzta volna életét hónapokon át.

Szívből csókol legőszintébb részvétellel szeretőd Erzsébet.”

Erzsébet már Rudolf trónörökös halála előtt is sokat utazott. Fia halála (1889) után útjai gyakoribban lettek, a szüntelen utazásban keresett enyhülést, fájdalma azonban nem enyhült, sőt szomorúsága depresszióvá alakult. Nyomott hangulatát még fokozta gr. Andrassy Gyula 1890. februárban bekövetkezett halála.

Az évek teltek és Ida gondolatban, fájó szívvel kísérté bolyongásaiban szomorú királynéját és várta a leveleket, melyeket a királyné kíséretének tagjai továbbítottak Idának. Erzsébet távollétében átérezte Ferenc József magányát, ő volt az, aki összehozta a császárt Schratt Katalinnal, a Burgtheater színésznőjével. Az ő ötlete volt, hogy Schratt Katalin Ida lakásán keresztül jusson be a Burgba. Ferenczy Ida szerette királynéját, kedvéért vállalkozott erre a szerepre. A találkozókkal kapcsolatban Idának gyakran írt Ferenc József is. A császár Ida iránti nagybecsüléséről tett tanúbizonyságot, amikor Benczúr Gyulával megfestette Erzsébet portróját, kizárólag Ferenczy Ida számára.

A királyné halála (1889. szeptember 10.) porig sújtotta Idát is. Árva lett a szó legszorosabb értelmében, hisz királynéja volt élete értelme. 34 éven át volt hűséges felolvasónője és mondhatni barátnője. Királynéja kedvéért feladta az önálló otthonteremtés lehetőségét, a férjhezmenetelt, a gyermekáldás örömét. Nyert helyette egy nagyszerű, melegszívű úrnőt, és sok közeli barátot. A barátok, politikusok, udvarhölgyek leveleit gondosan őrizte. Andrassy Gyula 1872. december 5-én Budán küldte különösen kedves volt számára, mert ez kifejezetten neki szólt. Így írt a gróf: *„...Ha önt meglepte az hogy én önnek írok akkor, mikor – egyedül és távol van többi ismerőseitől – és még beteg hozzá – akkor ön engem még most sem ismer eléggé. Én kevés ember iránt érzek egyáltalán valamit. Hazámért mindent kész volnék megtenni – egyes emberekre gondolni nincs időm. De ha valakinek ezt mondom hogy őszinte barátja vagyok, és személyesen ragaszkodom hozzá – akkor meg lehet győződve – hogy csak nekem csinálhatna örömet ha arra kérem írjon nekem...”*

A genfi tragédia – Erzsébet halála – után Ida a királyné iránt érzett szeretetét átruházta lányaira Gizellára és Mária Valériára, utóbbival végig személyes levelezésben állott. A Burgból ki kellett költöznie a királyné magyar udvartartásának. Ida először a Reiserstrassén bérelt lakást, majd kiköltözött Schönbrunnba. Szalonja az osztrák és magyar közélet számos személyiségének találkozóhelye volt.

Ferenczy Ida soha nem felejtette el szülővárosát. Hogyan felejtette volna el, mikor itt éltek szülei, testvérei, rokonai, ismerősei. Lestár Péter – a nagy városfejlesztő polgármester – halálakor sírján ott volt Ferenczy Ida koszorúja sárga élő rózsákkal, a fekete selyemszalagon „Atyai barátjának – Ferenczy Ida” felirattal.

Kecskeméthez való ragaszkodása akkor nyilvánul meg a leglátványosabban, mikor 1907-ben Kada Elek polgármester (unokahúgának, Ferenczy Agusztának férje) kérésére közbenjárt Koburg Fülöp hercegnél a Kecskemét melletti kohári–szentlőrinci puszta megszerzése ügyében. Neki köszönhető, hogy a már opciót szerzett Agrár Bank helyett Kecskemét vásárolhatta meg a 11 ezer holdas birtokot. De egyéb jótékonyági alapítványokat is tett és végrendeletében ezer aranykoronát hagyott Kecskemét szegényeire.

Ferenczy Ida 30 évet élt még a királyné halála után. Végig az ő emlékének élt. Magaköré gyűjtötte a számára oly becses relikviákat. Az egyik fő szervezője volt az Erzsébet Királyné Emlékmúzeumnak. 1907-ben egy magyar főrangú hölgybizottság azzal a kérelemmel járult Ferenc József elé, hogy a budai Várpalotában létrehozassanak egy Erzsébet Emlékmúzeumot, s annak részére engedjen át bútorokat és emléktárgyakat a királyné lakosztályából. A császár a hölgybizottság kérésének helyt adott és megbízta Ferenczy Idát, mint leginkább illetékest és hozzáértőt, a tárgyak kiválogatásával a múzeumlétesítés ügyintézésével. Ferenczy Ida diplomáciai készségét is felhasználta a múzeumi anyag összegyűjtéséhez és berendezéséhez. Sokat tárgyalt Hauszmann Alajos műegyetemi tanárral a múzeum helyiségeinek kialakítása érdekében. Az 1908. január 15-én megnyílt Emlékmúzeum igen látogatott volt. (A II. világháború alatt komoly kárt szenvedett.)

Ferenczy Idának meg kellett érnie Erzsébet királyné legkedvesebb leányának, Mária Valériának halálát is, majd egymás után veszítette el azokat a társakat, akikkel együtt szolgálták a királynét.

Ferenczy Ida 1928-ban Bécsben hunyt el. A bécsi Ágoston-rendiek Loretto-kápolnájában ravatalozták fel, majd koporsóját a kecskeméti Szentháromság-temetőben helyezték örök nyugalomra a Ferenczy-család sírboltjában apja és testvérei mellé.

Péterné Fehér Mária

Belényes és a görög katolikus gimnázium

Belényes már a legkorábbi említéseinek idején a váradi római katolikus püspökség birtoka. Nevét 1291-ben Benenus, 1300-ban Belínis és 1309-ben Benenes alakban látjuk. Györffy István szerint a Fekete-Körös völgyi magyarság székely eredetűnek mondja magát. E három név-alak, – laikus véleményem szerint – a tisztántúli íző nyelvjárás fejlődésének jegyeit, jellegzetességeit rejt magában. Más nevekben is tettenérhetjük az n és l váltását, így a Nadányi család-név Körösladány középkori névalakját őrzi. Az íző forma ma is általános. Az n és ny váltogatását több e tájon élő család nevében: Karácson, Zákán, Kurtán napjainkban is tapasztalhatjuk. A város nevét nyelvészeink a bölényes melléknévből származtatják, de tudjuk, hogy itt nem szögre, hanem szegre akasztják az emberek a kalapjukat. Belényes első temploma a város fölötti magaslaton lévő temetőben állt. A váradi püspökök szívesen tartózkodtak itt, különösen Vitéz János 1451-ben, aki Belényest a szabad városok sorába emelte, bíró és esküdt választási joggal, pecséttel, melyen Szent László képét Sigillum Oppidi Belenes felirat keretezi. Országos vására Simon-Juda napjára esett.

1552-ben még a váradi püspökség bírta 70, tartozékait pedig 420 portával. Két évtized múltán a reformáció térhódítása és az 1571. évi speyeri egyezmény következtében már az erdélyi fejedelmek uralták a vidéket, a török fokozatosan hódoltatta, majd 1660-ban elfoglalta, a mint belényesi szandzsák a váradi vilajet része lett. Várad eleste után 1661-től partikuláris iskolájába Debrecenből vittek rektort. 1680-tól ismét a váradi római katolikus püspök a földesura, 1688-tól az addig református magyar lakosság közé katolikusokat kezdtek telepíteni. A bonyolult viszonyokra jellemző, hogy csak 1691. október 14-én foglalták vissza a töröktől. A sok pusztítás után az 1692. évi összeírás hat magyar nemes családot talált benne. A szabadságharc alatt „Rákóczi kormányja a távollevők birtokát lefoglalá”, így Belényest is. Az erődített rác helyek, mint Pécska, Gyula, Solymos, Borosjenő ellensúlyozására, a Belényesen, Súlyomkőn, Szentjobbon, Biharon és Püspökiben elsáncolt kurucok alkották a megtorló hatalmat. Károlyi Sándor kuruc generális 1704 novemberében földesi főhadiszállásáról jelenti Rákóczinak: „Bellínyesben mind Abru Bányára mind Váradra nézve szükséges lenni kibem mostani kapitány Makai István, elégséges bele lovással 200, gyalog 300. (...) Építésére Kegyelmes Uram Desztiniek, Bellínyesnek az egész Zaránd Vármegyének desztinai, halmágyi processusa, Biharnak pedig felső processusa, kit ugyan bellínyesinek híjnak, concurrálhatna/segíthetne.” Károlyi decemberben írja: „ha tisztemet nem küldöttem volna Bellínyesbe éppen rebelláltak volna”. 1705 január elején pedig így ír: „Debrecenbe megyek az hadakkal, Nyírit ott várom meg, ki Bellínyesről jön.” Ezután Andrassy István csapatai táboroztak Belényes vidékén, nehogy a rácok támadásának legyen